

Radikalsko novo ruho ili novi desni centar?

Josip Esterajher

**SNS koristi populizam kao važno
ideološko i političko oruđe,
otprilike onako kako su to činili i
Šešeljevi radikali**

Nastanak i uspon Srpske napredne stranke

Na parlamentarnim izborima u Srbiji u svibnju 2012. Srpska napredna stranka (SNS) dobila najviše glasova birača i zastupničkih mjesta u parlamentu, a Tomislav Nikolić, čelnik SNS-a, u drugom je krugu predsjedničkih izbora pobijedio Borisa Tadića, čelnika Demokratske stranke (DS) i bivšega srbijanskog predsjednika, te postao novi predsjednik Srbije. Nikolićeva pobjeda kao i ulazak SNS-a u srpsku vladu značili su snažan politički potres u Srbiji koji dovodi u pitanje dovršetak procesa demokratske transformacije i konsolidacije političkog poretka. Stoga je važno znati kakav je ideološki i politički profil naprednjaka kao nove najjače stranke na političkoj pozornici Srbije. Doduše, SNS je samo nominalno nova stranka, budući da su njezini čelni ljudi uglavnom bivši radikali koji su potekli iz Šešeljeve Srpske radikalne stranke (SRS) koja se ideološki ubraja u obitelj stranaka suvremenoga desnog radikalizma.¹

SNS je nastao raskolom u SRS-u nakon kojega je dio bivših radikalskih čelnika formirao novu stranku, koja se 10. listopada 2008. službeno registrirala u mjerodavnom ministarstvu. Osnivačka skupština održana je 21. listopada 2008. i na njoj je Tomislav Nikolić izabran za predsjednika stranke. Raskol među radikalima nastao je zbog nemogućnosti suradnje Vojislava Šešelja, formalnog predsjednika SRS-a koji je godinama zatočen u Haagu, i drugih čelnika stranke, budući da je Šešelj i iz pritvora Haškog suda nastavio autoritarno voditi stranku. Neki su čelnici, osim toga, procijenili da na promijenjenoj političkoj platformi,

Josip Esterajher, nedavno obranio doktorsku disertaciju "Ideologija desnog radikalizma u Srbiji" na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Zaposlen u Uredu Vijeća za nacionalnu sigurnost (UNVS). U tekstu su iznesena autorova stajališta koja nisu službena stajališta UNVS-a. E-pošta: jesterajher@yahoo.com

što je značilo ponajprije odustajanje od politike euroskeptičnosti, imaju veće izgleda za uspjeh na parlamentarnim i predsjedničkim izborima. Nikolić i drugi čelnici SNS-a izvukli su pouku iz prethodnih izgubljenih izbora da najveći broj glasova birača ne jamči i siguran put na vlast. Da bi se došlo na vlast nužno je povećati i koalicijski potencijal stranke i učiniti stranku prihvatljivom glavnim međunarodnim političkim akterima.

Čelnici SNS-a stoga su ublažili prijašnju radikalnu retoriku kako bi privukli birače desnog centra i zatomili su pretjerano javno iskazivanje velikosrpskih stajališta. Pritom nije nevažna činjenica da je do raskola SRS bio velika i jaka, fanatično disciplinirana stranka, s čvrstom zapovjednom strukturom. Stojiljković procjenjuje kako je 2008. iz SRS-a u SNS prešao znatan broj radikala i radikalskih čelnika. Odmah nakon formiranja nove stranke, na izvanrednim lokalnim izborima u četiri općine 2008. između naprednjaka i radikala uspostavljen je odnos "približno 3,5:1 u korist naprednjaka", odnosno oni su s 23-24 posto glasova postali druga stranka po snazi, dok su radikalni sa 7 posto glasova jedva prešli izborni prag (Stojiljković, 2008:302). Izbori 2012. te su omjere dodatno poboljšali u korist naprednjaka, dok su radikalni postigli najslabiji rezultat od nastanka stranke osvojivši samo 4,6 posto glasova, što nije bilo dovoljno da zadrži status parlamentarne stranke. U izbore 2012. SNS je ušao obećavajući promjene, uštede, borbu protiv korupcije, smanjivanja državne administracije, koja uključuje i smanjenje broja zastupnika u parlamentu i državnih tajnika u izvršnoj vlasti, te stvaranja uvjeta za dolazak inozemnih ulagača. SNS je ušao u izbore kao potencijalna stožerna stranka desnog centra i s većim koalicijskim potencijalom nego radikalni 2008.

Ideološka i politička obilježja SNS-a

Sukladno svojim programskim smjernicama, SNS je poglavito usmjeren k prevladavanju političke krize i socijalnog beznađa u Srbiji. Potpredsjednik SNS-a Aleksandar Vučić ističe kako njegova stranka građanima nudi potpuno nove uvjete života – najprije iskorjenjivanje "kriminala, mita i korupcije, te stvaranje atmosfere u kojoj bi građani sami odlučivali o svemu". SNS koristi populizam kao važno ideološko i političko oruđe, otprilike onako kako su to činili i Šešeljevi radikali.² Nikolić u izvršnoj vlasti ne želi "nekompetentne ljude sumnjivog morala" nego "domaćine". Govoreći, primjerice, o smjeni vladajuće garniture u Vojvodini, Nikolić navodi kako će stranačke ljude zamijeniti domaćini, "jer ako mogu da rade svoju zemlju, mogu i da brinu o Vojvodini".³

U prvoj točki *Deset principa delovanja srpskih naprednjaka*⁴ izražava se podrška zaštiti teritorijalnog integriteta Srbije s Kosovom i Vojvodinom kao njezinim sastavnim dijelovima, te se ističe odlučno protivljenje svakoj potencijalnoj budućoj fragmentaciji Srbije. Glede pitanja sigurnosti Srba na Kosovu, naprednjaci, kao i ostali srbijanski politički akteri, upozoravaju na događaje 17. ožujka 2004. kada su masovnim prosvjedima i nasiljem koje je rezultiralo i žrtvama, te devastacijom i novim migracijama Albanci iznova upozorili na svoj status i ubrzali stjecanje neovisnosti. Nikolić smatra da bi Srbija morala imati najbolje vojne i policijske postrojbe za posebne namjene na svijetu broj 11 - rujan 2012.

kako bi ih mogla upotrijebiti u tim i sličnim zbivanjima. Glavno je pitanje je li Srbija mogla i trebala ostati mirna i ne pomoći kosovskim Srbima. U tome nevelikom dokumentu izražava se i potpora manjinskim pravima te ravnomjernome regionalnom razvoju i decentralizaciji Srbije, koji ne podrazumijevaju nove teritorijalne autonomije nego šira prava i ovlasti tijela lokalne samouprave.

Nikolić smatra da su "svi Crnogorci bili Srbi, baš kao i dobar dio muslimana u BiH, kao i katolika u Hrvatskoj. Srbi i Crnogorci su jedan narod. Sada su dva naroda, ali bratska", te ostavlja mogućnost da se u budućnosti, preko Europske Unije, Srbija i Crna Gore opet ujedine u jednu državu

Druga se točka tiče *interesa za položaj Srba izvan Srbije*. "Borba za pravo na život, vlastitu imovinu i povratak na svoja ognjišta Srba izbjeglih iz Republike Srpske Krajine i Hrvatske biti će jedno od osnovnih opredjeljenja srpskih naprednjaka. Istovremeno, političko približavanje i ekonomsko jedinstvo sa Republikom Srpskom, predstavlja realnu politiku koja će u budućnosti, mirnim putem i poštivanjem volje naroda, stvoriti uvjete za formiranje zajedničke ili jedinstvene države srpskog naroda i svih ostalih građana koji žive na teritoriju Srbije i Republike Srpske". Govori se i o skrbi za Srbe u Crnoj Gori te o dijaspori. SNS je odustao od eksplicitnih izjava o ekskluzivnom rješavanju srpskoga nacionalnog pitanja, premda su u nekim izjavama nacionalistička stajališta samo potisnuta u drugi plan i skinuta s vidljive političke agende. Nikolić sada kaže: "... Govorio sam dok sam bio u radikalima, da ako UN priznaje celovitu Srbiju u Hrvatsku u sadašnjim granicama, onda se ne može govoriti o srpskim granicama: Karlovac, Ogulin, Karlobag, Virovitica, a s druge strane da ne damo da Albanci odvajaju dio Kosova... I Srbija i Hrvatska trebaju biti u granicama koje su priznale UN. U sadašnjim. Ne možemo mi da otimamo pola Hrvatske, a da ne damo da nam otimaju Kosovo". No i nakon napuštanja radikala Nikolić je izjavio da je ponosan na to što je četnički vojvoda⁵ te da se te titule ne kani odreći.

Odustajanje od deklarativnoga velikosrpskog stajališta ne znači i potpuno odricanje od njega. Vučić je za banjalučki *Glas javnosti*, na upit zašto se SNS odrekao Šešeljevih zapadnih granica Srbije, rekao: "To se nije odjednom desilo, jer mi nikada nećete naći da sam rekao da je Karlobag – Ogulin naša granica, već sam uvijek govorio da su Knin, Banjaluka i Trebinje srpski gradovi. A uvijek sam tražio način da ne moram objašnjavati ljudima da su Makarska, Split, Šibenik, Zadar... srpski gradovi",

te je dodao kako "nikada nisam mislio da je to realno, ali SRS je bila jedina patriotska stranka. Uostalom, to je bio samo detalj, a ne suština". Takav pokušaj relativizacije radikalske velikosrpske pozicije "ne daje nadu, štoviše, pokazuje snagu velikosrpske ideologije i dokazuje da je na djelu struktura dugog trajanja i djelovanja" (Cipek, 2010:325). Cipek dodaje kako je više riječ o promjeni stila nego promjeni ciljeva stranačke politike.

Nikolić upozorava i na probleme u odnosima Srbije sa susjedima te iznosi kako je odnos prema Srbima u Hrvatskoj za SNS pitanje koje određuje odnose među dvjema državama. Hrvatska je, prema Nikoliću, "historijski i brojčano gledano i u svakom drugom pogledu nanijela ogromno zlo Srbiji i srpskom narodu" te naprednjaci "ne mogu imati iskrene i prijateljske odnose prema Hrvatskoj dok se ne riješi pitanje protjeranih Srba i njihove imovine, kao i zločina počinjenih nad Srbima. Ne priznajemo tu njihovu demokraciju u Hrvatskoj... Problemi koji tamo postoje moraju se rješavati. Srbi se moraju vratiti u Hrvatsku i raspolagati svojim pravima i svojom imovinom. Bez toga uvjeta svih uvjeta nema dobrih odnosa s Hrvatskom...".

Nikolić smatra da su "svi Crnogorci bili Srbi, baš kao i dobar dio muslimana u BiH, kao i katolika u Hrvatskoj. Srbi i Crnogorci su jedan narod. Sada su dva naroda, ali bratska", te ostavlja mogućnost da se u budućnosti, preko Europske Unije, Srbija i Crna Gore opet ujedine u jednu državu: "S kime će se Srbija ujediniti ako ne sa Crnom Gorom", pita se lider naprednjaka (2010:10). Odnos prema Srbima u BiH, a posebice u Republici Srpskoj, značajan je pokazatelj ideološke i političke orijentacije srbijanskih političkih aktera. Desni radikali i narodnjaci smatraju kako je srpsko pitanje u BiH "unutarnje srpsko pitanje", a Republika Srpska još jedna srpska država na Balkanu. Nastojeći konsolidirati potporu birača prije izbora, čelnici SNS-a pokušali su pridobiti i podršku srpskih izbjeglica u Srbiji, ali i podršku Srba koji žive u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Odmah nakon utemeljenja stranke 2008. Vučić je obišao više mjesta u Hrvatskoj u kojima većinu stanovnika čine Srbi, pokazujući time političku orijentaciju stranke, ali i interes da SNS stekne podršku Srba izvan Srbije.

Što se tiče međunarodnih odnosa, u spomenutom se dokumentu ističe potreba da Srbija jednako dobro surađuje i s Istokom i sa Zapadom, s Europskom Unijom i s Rusijom, Kinom i Indijom. Imperativni ulazak u Europsku Uniju dolazi u obzir

Desni radikali i narodnjaci smatraju kako je srpsko pitanje u BiH "unutarnje srpsko pitanje", a Republika Srpska još jedna srpska država na Balkanu

samo ako "Srbija u Europu može ući kao cjelovita država, s Kosovom i Metohijom kao sa svojim sastavnim dijelom". Za razliku od SRS-a, SNS ističe vojnu neutralnost kao važno programsko opredjeljenje stranke, poglavito u uvjetima "opće konfrontacije NATO-a i Rusije". Nikolić je u nekoliko navrata istaknuo kako se

vojna neutralnost Srbije odnosi i na zapadne i na istočne vojne saveze. SNS zagovara priključenje Srbije Europskoj Uniji, što je i bio povod za razlaz Nikolića i Šešelja, koji se nisu mogli usuglasiti o usvajanju "Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Srbije Europskoj Uniji". Naime, "Vojislav Šešelj još nije shvatio ono što Tomislav Nikolić jeste – da bi pobijedio na izborima u Srbiji moraš se, makar deklarativno, zalagati za priključenje EU" (Lazić, 2011:2). Istodobno, Nikolić kaže: "Nisam promijenio nijedan stav otkad sam napustio SRS, i dalje sanjam Veliku Srbiju, i dalje ne bih Haagu izručio Mladića, ali više nitko ne smije kazati da Srbija neće u EU" (nav. u: Lazić, 2011:5). Time se Nikolić deklarativno odrekao svojih kritika odnosa Unije prema Srbiji. Tvrdio je, naime, da "EU ima loš odnos prema Srbiji", da "EU Srbiji lomi vrat" ili da je EU osmislila "kaos za patnike u tranziciji" (nav. u: Lazić, 2011:4-5).

SNS zagovara priključenje Srbije Europskoj Uniji, što je i bio povod za razlaz Nikolića i Šešelja

No novi odnos SNS-a prema Uniji više je iznuđen potez nego istinsko opredjeljenje. Nikolić kaže kako je "ulazak Srbije u EU realnost. Previše smo umreženi s njima i previše kredita smo uzeli, tako da sada ne možemo bez EU". Mogući ulazak Srbije u Uniju ne isključuje suradnju s Ruskom Federacijom, kao što time "nisu isključeni i naši drugi savezi. Recimo, ako se formira neka unija oko BRIK-a (Brazil, Rusija, Indija, Kina) treba da pristupimo i toj uniji". U istom intervjuu Nikolić je naveo kako je protueuropska orijentacija radikala i, navodno, naprednjaka uvijek bio snažan argument Tadićevih demokrata⁶ u prikupljanju europske podrške vlastitog politici i stranci. SNS se opredjeljuje za europske integracije, budući da Europska Unija "određuje tko je pobijedio u Srbiji", odnosno značajno pridonosi izboru aktera političke vlasti u zemlji. Drugom prigodom Nikolić je izjavio kako je Srbija "ekonomski dovedena u situaciju da ako prekine odnose sa Europskom Unijom, vrlo brzo bi postala najsiromašnija zemlja na svijetu". Vučić je 2008. također istaknuo pragmatičan odnos SNS-a prema Zapadu, dodavši kako naprednjaci imaju "nacionalne i državne interese od kojih ne odstupamo, ali hoćemo da razgovaramo sa njima, potreban nam je njihov novac za razvoj Srbije".⁷

Nikolić i Vučić znatno su omekšali i raniji radikalski *protuamerikanizam*, te su prešli na poziciju "realnacionalizma". Takav ideološki stav, prema Antoniću (2009), "odbacuje antiglobalističku retoriku i prihvata hegemoniju SAD i EU u srpskoj politici kao svršenu činjenicu. Unutar tih 'realnih' okvira, međutim, pokušava se nekako očuvati nacionalni identitet i nacionalni resursi, koliko god je to moguće". To se stajalište "meke kolaboracije" ili "iznuđene kooperativnosti" razlikuje od "drugosrbijanskog atlantizma po tri stvari: po odbijanju priznavanja secesije Kosova, po rezerviranosti prema ulasku u NATO i po isključivanju nasilnih, pseudorevolucionarnih metoda 'modernizacije' i 'europeizacije' Srbije" (Antonić, 2009:1). Takav vanjskopolitički stav

SNS-a nije lišen populističkih natruha. U maniri bivšeg uzora Šešelja,⁸ koji je obećavao narodu "hleb za tri dinara", i Nikolić je tvrdio da će, ako on dođe na vlast, vanjski investitori uložiti "100 milijardi eura", budući da se već sada dogovaraju "velike investicije u Srbiji s velikim i moćnim državama". Nije precizirao o kome je riječ, osim što je konstatirao da najbolje projekte nudi Europska Unija, ali da očekuje i investicije iz Rusije, Kine i arapskog svijeta. Kao pravi populist, Nikolić ne bježi ni od grandioznih obećanja, pa je listu *Zrenjanin* (2011) najavio plan prokopavanja kanala "Morava-Vardar-Egejsko more, da tu dobijemo sedam hidroelektrana te navodnjavamo sve dolje ispod Dunava do Makedonije".

Koalijske partnere SNS načelno traži među strankama desnog centra. Nipošto ne želi ostati bez koalijskih partnera kao što se to nekoć događalo radikalima, pa nisu mogli formirati vladu ni onda kada su dobivali najviše glasova birača. SNS smatra da može surađivati s Novom Srbijom (NS) Velimira Ilića, Pokretom socijalista (PS) Aleksandra Vulina i Savezom vođovodanskih Mađara (PVM) Isztvana Pazstora te s Demokratskom strankom Srbije (DSS) Vojislava Koštunice, pri čemu Nikolić navodi da su DSS i NS "prirodni koalijski partneri" SNS-a. Nije sklon suradnji s Tadićevim DS-om, G17 Plus-om, LDP-om i SRS-om. Nikolić kao uvjet suradnje s drugim političkim strankama navodi ideološki kriterij:⁹ "Ako ne mogu poslije izbora s političkim strankama formirati ideološku koaliciju, onda ću radije ostati u opoziciji".

Glede uporabe *nasilja* prema političkim protivnicima, indikativan je Nikolićev stav, iznesen nakon napuštanja SRS-a, o tomu kako mu "nije žao Čuruvije". Riječ je lijevo-liberalno orijentiranom novinaru Slavku Čuruviji koji je ubijen u još nerasvijetljenim okolnostima, a o kojemu je Nikolić kazao i sljedeće: "Ja sam i tu potpuno jasan, samo što ljudi neće da objave sve što kažem. Naravno da nitko ne treba biti ubijen... Kao čovjeku žao mi je što je netko ubijen. Ali, ja ne žalim Slavka Čuruviju. Tko zna koliko ljudi još ne žalim. Znam da više nisu živi, ali ne žalim. Ne mogu baš svakoga da žalim. Čuruvija nije zaslužio da ga ja žalim" (nav. u: Lazić, 2011:4). Valja zabilježiti i prizor iz siječnja 2008, kada je u kampanji SRS-a za predsjednika Srbije prikazan kako u ruci drži letak sa skicom koju policija koristi za ubojstva, a što je Nikolić popratio komentarom "Ovo je slika Borisa Tadića. Možda ga ne prepoznajete, ali ovo je on..." (nav. u: Lazić, 2011:4). Nadalje, SNS je obznanio da nakon dolaska na vlast planira smijeniti nepoćudne osobe, primjerice u srpskim državnim medijima ili ravnatelje javnih poduzeća, ustanova i različitih agencija, budući da je riječ o stranačkim ljudima. Nikolić je najavio da će smijeniti čelnika Radio-televizije Srbije Aleksandra Tijanića, i to "istom večer kada dođe na vlast"¹⁰ te da neće biti nedodirljivih kada SNS zavlada Srbijom.

Međunarodna suradnja SNS-a

SNS ostvaruje međunarodnu suradnju sa strankama poput sveruske političke stranke *Jedinstvena Rusija* i *Slobodarske stranke Austrije* (FPÖ). Sa strankom ruskog predsjednika Vladimira Putina SNS ima ugovor o suradnji, potpisan 27. listopada 2010. u Sankt Peterburgu, u kojemu se zagovara i potpuna integraci-

ja¹¹ dvaju naroda u kulturnome, socijalnom, pravnom i ekonomskom europskom prostoru.

SNS je s FPÖ-om 15. lipnja 2011. u Beču potpisao sporazum¹² o partnerstvu dviju stranaka ili političku povelju kojom se zahtijeva stvaranje "jedne političke stranke na europskoj razini" koja bi bila okrenuta idealima "Europe slobodnih nacija", kao i načelima "očuvanja nacionalnog identiteta", "unapređenju tradicionalnih vrijednosti obitelji", ali i "zaštiti Europe od starateljstva imperijalističkih supersila, ekonomske agresije putem stvaranja zemalja s minimalnim zaradama, agresivnoga vjerskog fanatizma, kao i od opasnosti koje prijete od terorizma".

Naprednjačka Srbija

Jesu li naprednjaci desni radikali drugog desetljeća 21. stoljeća? Pojedini srbijanski povjesničari i politolozi iznose stajališta o važnosti postojeće političke kulture, ali i stranačkog sustava za društveni i politički život Srbije. Prema Dubravki Stojanović, politička kultura u Srbiji u posljednja se dva stoljeća kreće u krug ili povijesno stagnira. Uzroke treba tražiti u tome što dijelovi srpske političke kulture usporavaju modernizacijske procese zbog snažnih podjela unutar srpske političke elite i nepostojanja konsenzusa o strategiji vlastite budućnosti. Na navedene podjele utječu brojna povijesna iskustva,¹³ primjerice izostanak sučeljavanja srbijanskog društva s nasljeđem ratova iz devedesetih godina, što dovodi do toga da nije potpuno napuštena "programska platforma koja ga je uvela u te ratove" (Stojanović, 2008:189). Za Slavišu Orlovića je partijska država ili partitokracija "ključno obilježje političkog poretka u Srbiji u kojemu stranke, opterećene podjelom plijena, nisu oblikovale temeljni konsenzus nego su i temeljna pitanja političke zajednice predmet njihove kompeticije i konfrontacije. To rezultira zastavljanjem javnog dobra i brige o javnom interesu. Partitokracija je smetnja procesima demokratizacije u Srbiji, koja se nalazi na putu od izborne demokracije i liberalizacije ka demokratskoj konsolidaciji" (Orlović, 2008:32).

Prema iskazima političkih protivnika SNS-a, poput bivšega srbijanskog predsjednika Tadića, Nikolić je ostao "umiveni, preobučeni militantni radikal". Antonić dodaje kako su Nikolićevi birači "izašli iz radikalnog šinjela" (2009:2). Na navedenu konstataciju Nikolić je odgovorio da "to nije istina", ali da mu ta konstatacija odgovara, budući da mu idu u prilog nenormalni i ludi postupci i stajališta njegovih političkih protivnika. S druge strane, Antonić procjenjuje kako bi u slučaju dolaska na vlast "vlada naprednjaka mogla značiti izvjestan otklon od najgrubljih oblika drugosrbijanskog zatiranja srpske kulture, ona ipak neće značiti ozbiljnu stratešku promjenu u srpskoj politici", budući da ne raspolaže programskim smjernicama, kadrovskim potencijalom i inozemnom podrškom da "srpski državni brod vrati na kurs 'realnog patriotizma'" (2010:3). Za Tadića je SNS "i dalje antisistemska stranka koja optužuje demokratski izabrane organe građana, dakle predsjednika i vladu, da su režim. Oni ne mogu da izađu iz te terminološke matrice". Za naprednjake vrijedi, prema Tadiću, sljedeće: "Ako ste 10 ili 15 godina bili pripadnik jedne ideologije i tvrdili da ste to svom snagom, a sada očekujete da netko povjeruje da ste preko noći promijeni-

li svoju mentalnu strukturu i da ste sada svom snagom za ono protiv čega ste se 20 godina borili, pa dozvolite da svako ima sumnju".¹⁴

Nikolić je osudio i usvajanje Deklaracije o Srebrenici u srbijskom parlamentu zato što Srbija nije osudila "sve zločine ni nad Srbima ni nad muslimanima, niti zločine koje su Srbi počinili nad drugim narodima, niti zločine koje su drugi narodi počinili nad Srbima". Pribojavao se da bi izglasavanje te deklaracije bošnjačka strana mogla iskoristiti za "ukidanje Republike Srpske i proglašavanje Srba zločinačkim narodom".

SNS je, sudeći prema programskim dokumentima i izjavama čelnika, populistička stranka desnog centra koja dijeli neka ideološka stajališta desnog radikalizma, što ne čudi ako se ima na umu da veći dio vodstva i članstva potječe iz Šešeljeva SRS-a. Sve dok u Srbiji nacionalizam ima pravo građanstva, SNS će nastojati, oslanjajući se na autoritarno biračko tijelo, konsolidirati stranku i povećati svoj koalicijski potencijal zahvaljujući kojemu bi oko sebe čvrsto okupio manje stranke desnog centra i što dulje zadržao vlast. Ne treba zaboraviti da je Nikolić sa SRS-om na parlamentarnim izborima 2008. osvojio više od 1,2 milijuna glasova, a u drugom krugu predsjedničkih izbora iste godine nepunih 2,2 milijuna glasova. Deklarativno se zauzimajući za ulazak Srbije u Europsku Uniju, uspio je smanjiti prednost Tadićevih demokrata i napokon doći na vlast.

Rezultati izbora 2012. imali su i neke paradoksalne posljedice: najjači dotadašnji zagovornik i nositelj ideologije desnog radikalizma, Šešeljev SRS, ostao je izvan parlamenta, a otičjepljena frakcija koja se konstituirala u SNS postala je najjača stranka u parlamentu i zaposjela mjesto predsjednika države. Nadalje, SRS je godinama bio najjača desna radikalna stranka u Europi, a kada su desne stranke počele jačati zastupljenost u brojnim nacionalnim parlamentima – primjerice, u Nizozemskoj, Danskoj, Norveškoj, Švedskoj, Finskoj, Grčkoj i Francuskoj – SRS je ostao izvan parlamenta. U Srbiji postoji nešto manja distanca između desnih radikala i desnih konzervativnih stranaka. Trenutačno je teško prosuditi kakvi će biti konačni rezultati transformacije SNS-a i je li izvjesna preobrazba bivših radikala u "normalnu" konzervativnu stranku. Budući da je SNS pokazao sklonost k populizmu i nacionalizmu u recentnim predizbornim aktivnostima, opravdane su sumnje u konačni rezultat te transformacije. Ako izostane ekonomska i socijalna stabilizacija Srbije, vjerojatnije je da bi se desni radikalizam naprednjaka mogao preobraziti u socijalni i nacionalni populizam. Stoga je recentni položaj središnjih aktera desnog radikalizma u Srbiji samo na izgled lošiji nego prije parlamentarnih i predsjedničkih izbora u svibnju 2012. Središnji akteri desnog radikalizma, SRS i pokret Dveri, nisu postali parlamentarne stranke te im predstoji razdoblje konsolidacije. No i Nikolićevi i Vučićevi naprednjaci, koji su u svojevrsnoj tranziciji od stranke desnih radikala k stranci desnog centra, daleko su od konsolidacije. Sudeći prema prvim Nikolićevim izjavama – o Vukovaru kao srpskom gradu, nepostojanju razlike između Srba i Crnogoraca te o prigodnoj najavi parlamentarnog razmatranja odluke o srbijskom priznanju neovisnosti Abhazije i Južne Osetije – izvjesna je dugotrajna tranzicija.

Bilješka

- 1 Suvremenu ideologiju desnog radikalizma konstitutivno određuju nativizam, autoritarnost i populizam (Mudde, 2007:18).
- 2 "Ako Boris Tadić objavljuje rat SNS-u, ja neću da se krijem u rupu kao miš. Preostaje mi onda da se branim i da uzmem jedino oružje koje imam, a to je narod" (Nikolić, 2010:4).
- 3 Prema www.listzrenjanin.com/index.php?option=content&view=article&id=2225... (pristupljeno 25. listopada 2011).
- 4 V. stranicu SNS-a na internetu: <http://www.sns.org.rs/cp/2010-06-05-00-10-55.html> (pristupljeno 17. travnja 2012).
- 5 U intervjuu časopisu *Press* 2. studenoga 2009. Nikolić je kazao: "Vojislav Šešelj je bio vojvoda koji je imao pravo dodjeljivati činove. On je pozvao nas 14 na Romaniju i tamo smo na Knežini miropomazani kao vojvode. Poslije toga je Momčilo Đuijić oduzeo to pravo Šešelju. Međutim, mene nitko nije raščinio, niti to sada može". Na upit novinara kani li se odreći titule četničkog vojvode, Nikolić je kazao: "Zašto bih? To su bila druga vremena, sada to nema veze..." V. Tomislav Nikolić: Ponosan sam na to što sam četnički vojvoda! www.pressonline.rs/sr/vesti/vesti_dana/story/85242/lider+SNS-a+Tomislav+Ni... (pristupljeno 25. listopada 2011).
- 6 "Mene je DS naučio da budem obazriv, jer svaku riječ koja 'sliči' da je protiv EU odmah šalju europskim veleposlanicima u Beogradu". Intervju Tomislava Nikolića *Pressu* "Smeniću Tijanića isto veče" od 24. srpnja 2011. www.pressonline.rs/sr/vesti_dana/story/169506/Tomislav+Nikoli%C4%87... (pristupljeno 25. listopada 2011).
- 7 Intervju Aleksandra Vučića "Velika Srbija bila detalj, ne suština" u banjalučkom *Glasi javnosti* 4. studenoga 2008. www.glas-javnosti.rs/clanak/politika/glas-javnosti-04-11-2008/velika-srbija-bila-detalj-ne-sustina (pristupljeno 27. travnja 2012).
- 8 Nikolić je u siječnju 2008. izjavio: "Sve što znam o politici, naučio sam od doktora Vojislava Šešelja". <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=815163&print=yes> (pristupljeno 10. studenoga 2009).
- 9 Neki autori sumnjaju da SNS ima ikakav ideološki program, osim interesa da osvoji vlast. Slobodan Antonić (2010) kaže kako to što "nisu imali nikakvu određenu, specifičnu političku ideju, nikakav određen politički program, pokazalo se zapravo kao prednost naprednjaka. Nitko ih ne može optužiti da su nedosljedni, jer nemaju čemu ni biti dosljedni". www.nspm.rs/kolumne-slobodana-antonica/dve-godine-sns-a-ili-tamni-vilajet/st... (pristupljeno 12. studenoga 2010).
- 10 Intervju Tomislava Nikolića *Pressu* 24. srpnja 2011. www.pressonline.rs/sr/vesti_dana/story/169506/Tomislav+Nikoli%C4%87... (pristupljeno 25. listopada 2011).
- 11 Putinova stranka je pri potpisivanju sporazuma iskazala stav kako su Grizlov i Nikolić i do sada podržavali Europu bez granica, viznih i drugih ograničenja, jedinstven europski prostor zakona i sigurnosti, gdje sigurnost jednih naroda i država i širenje vojnih saveza neće biti na račun drugih naroda. Priopćenje Gradskog odbora SNS-a u Kragujevcu 4. studenoga 2010. prema <http://www.srpskanaprednastrankakg.org/in->

- formativna-sluzba/737-2010-11-04-10-17-07.html... (pristupljeno 17. travnja 2012). Ugovore o partnerskim odnosima i suradnji Putinova *Jedinstvena Rusija* ima i sa SNSD-om Milorada Dodika i DSS-om Vojislava Koštunice.
- 12 Sporazum o partnerstvu FPÖ/SNP Europski slobodarski pokret, prema: www.sns.org.rs/images/stories/pdf/Sporazum-o-partnerstvu-SNS-i-Slobodarske-p... (pristupljeno 17. travnja 2012).
- 13 Srpsko društvo je u proteklih dvjesto godina promijenilo vrlo različite političke sustave, počevši od orijentalne despocije, pokušaja prosvijećenog apsolutizma, parlamentarne monarhije, kraljeve diktature, komunističke diktature, mekog socijalizma, tvrdog nacionalizma sve dok pokušaja demokracije (u: Stojanović, 2008:189).
- 14 Intervju Boris Tadića *Pressu*: <http://www.pressonline.rs/sr/vesti/NEDELJNIK/story/197056/Tadi%C4%87+u+De%C>

Literatura

- Cipek, T. (2010). Imperijalni imaginarij 1918.-2008. Velikospstvo Radikalne stranke. U: *Godina 1918. – prethodnice, zbivanja i posljedice*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, str. 319-326.
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Orlović, S. (2008). *Politički život Srbije: Između partokratije i demokratije*, Beograd: JP Službeni glasnik.
- Stojanović, D. (2008) Steeplechase. Politička kultura kao prepreka modernizacije Srbije. U: *Snaga lične odgovornosti: prijatelji o Latinki Perović*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Stojiljković, Z. (2008). *Partijski sistem Srbije*. Beograd: JP Službeni glasnik. ■